
Patak Márta

MINDIG PÉNTEK

REGÉNYRÉSZLET

Nagymari férje 1953. március 6-án született, akkor éjjel, amikor *utolsót dobant a lángeszű bölcs szíve*, meghalt Sztálin, *eltávozott korunk legnagyobb embere, a hatalmas Szovjetország népeinek s az egész haladó emberiségnek gondoskodó édesatyja, dicső győzelmek vezérlő csillaga, népek igaz álmainak s reménységének valóraváltója*. Pénteki nap volt az is, reggel bement a hírt a Kossuth rádió, hát bekövetkezett, amitől az agyvérzés után mindenki tartott, az ifjú apa nem is igen tudott örülni a fia világra jöttének, olyan mélységes gyászba süppedt. Hirtelen-hamarjában *előkotorta a fekete selyemkendőt*, amit felesége legutoljára a dédöreganya temetésén viselt, hogy megrendülése jeléül azt köti majd ki zászló gyanánt, de kívül nem talált neki biztonságos helyet, úgyhogy belülről kötötte rá az ablakilincsre, majd kiment az utcára ellenőrizni, elég jól látszik-e. Még a kórházba is csak a temetés másnapján ment be értük, mert a temetés napján vigyázzállásban, lélegzetviszszafafojtva hallgatta a tizenötezres tömeggel együtt a város főterén a bömbölő-recsegő hangszóróból, *Sztálin ügye él! A sztálini korszak gyermekei győzedelmesen menetelnek pártunk útmutatását követve, soha meg nem inogva. Ahol gyermek, acél, búza, terv születik, ott ragyog mindenütt Sztálin neve*, és ennél a mondatnál érzett némi elégtételt a mérhetetlen veszteségért, legalább a gyermekszületéssel áldozhat a nagy vezér emlékének. Másnap pedig, amint meglátta a fiát, az volt legelső megjegyzése, a nevével sem lehet baj, igaz, nem Sztálin, hanem a nagyapja után lett József, de szinte mindegy, az a Joszif magyar megfelelője, ennyi vigasza már csak lehet a gyászban.

Jenő bácsi ezen a napon újra meg újra elmeséli a viccet, amikor a rendőriskolában éppen azt tanulják, hogy mi a különbség a baj meg a tragédia között. A tanár magyarázza, baj az, ha döglenek a nyulak, tragédia pedig, ha Sztálin elvtárs meghal. Elérkezik a megmérettetés napja, az egyik rendőrjelölt ezt a kérdést kapja: mi a különbség a baj meg a tragédia között. Jenő bácsi szeme már ennél a mondatnál résnyre szűkül, vékonyka, deres bajsza fölzalad egész az orra alá, úgy folytatja, mutatja is, ahogy a vizsgálzó öntudatosan kihúzza magát, és fölsegett fejjel, határozottan felel a kérdésre: ha Sztálin elvtárs meghal, az tragédia, de nem baj, mer' baj az, ha döglenek a

nyulak! Hiába, hogy már századszorra meséli, Jenő bácsi annyira nevet, hogy potyogni kezdenek az ölébe a könnyei, de csak nevet, térdét csapkodva ismételteti, az nem baj, hahaha, bruhahaha, kézfejével időnként a szeméhez kap közben, Nagymari apósa meg tehetetlenségében inog-forog a székén, azt se tudja, hova nézzen mérgében, hasztalan érvelt éveken át Jenő bácsinak, hogy Sztálin nyerte meg az oroszoknak a háborút, nem Lenin, Jenő bácsit nem tudta meggyőzni Nem számít, egy kutya mind!, ennyivel elintézte.

Hosszú időbe telt, mire Nagymari apósa kiheverte ezt a rettenetes csapást, Sztálin képe még sokáig kint függött náluk az előszobában, gyászkeretes szalaggal keresztben átfűzve, halványan még a kinagyított fényképen is látszik, amelyiken a fia a zöldre mázolt bádoggjárókájával a konyha felé indul a hosszú folyosón, ott lóg fölötté a bajszos népvézér oldalt a falon, rögtön a bejárati ajtó mellett.

A feleségét, Nagymari anyósát hidegen hagyta a politika, egyszerűen nem vett tudomást semmiről, azt mondta, a háború óta annak is örül, ha mindennap tud enni adni a családnak, attól, hogy Sztálin meghalt, még nem lesz több krumpli a veremben, remélhetőleg kevesebb se, de ha valaki esetleg közben megtölti, akkor is ráér majd gondolkodni rajta, kiféle-miféle az illető, és mire alakul majd vele az ország jövője. Csak ritkán mosolyodott el, mindig kesernyés volt az arckifejezése, még akkor is, amikor a fiára pillantott, mintha félne, hogy meg kell gondolnia magát, ezért inkább óvatosan tette, vagy talán úgy volt ezzel is, mint a krumplival, majd ha biztos lesz benne, hogy körülötte minden rendben, semmiben nem szenvednek ezentúl hiányt, akkor lesz ereje mosolyogni, addig meg érje be mindenki ezzel a félmosollyal, ez sem kis erőfeszítésébe telik.

Nagymari apósa nem volt egy komoly mozgalmár, inkább talán megfélemlítették az idők, a háború, az a kínszenvedés meg a sok vér, amit látott, vagy egyszerűen csak az idők szele tette, mindenesetre annak örült, hogy a háborúnak vége, nincs tovább, ami pedig utána következett, az már egy másik fejezet lett az életében. Összesen másfél évet ült börtönben, de amit odabent látott, az hamar jobb belátásra bírta, attól fogva ugyanis nem mondott mást, csak Sztálint éltette, ha kérdezték, hogy van, lopva körülnézett, majd rávágta a jól begyakorolt választ: Hogy lehetnék, vigyáznak ránk odafent!, és ez alatt persze nem a Jóistent, hanem Sztálint meg Rákosit értette.

A háború után próbáltak valahogy életben maradni, szereztek egy kis földet, azon gazdálkodtak. Nem volt túl sok, még az örökségföldekkel együtt sem, de akkor is több, mint a szomszédoké, akik kuláksággal vádolták, emiatt is kellett börtönbe mennie. Köztörvényesek, politikaiak együtt voltak,

egy helyen, csak rémhírekből ismerték egymás történeteit, de amiket ott hallott, az talán az inkvizíciós módszereket is felülmúlta, legkevesebb az volt, hogy az öntudatos falusiak kinézték maguk közül őket, a hátuk mögött még a nyílt utcán is fennhangon énekelték: *Leégett a kuláknak cserepes tanyája, / Benneégett a kuláknak göndörös subája. / Búsulhatsz már, kulák, nem lesz többé subád, / A téesszé góréjában szétverik a pofád, / Ringyes-rongyos bakancsodban jó lesz majd a futás.*

Rabtársaival megtanultak szinte hang nélkül, szájról olvasva beszélgetni, a híreket is így adták át egymásnak a séta alatt, nem kellett hozzá hangos szó, a végén már elég volt egymásra nézni, egymás tekintetéből, arcزدüléséből értették, mit mond a másik, ki mit vallott, kit hogyan kínoztak meg.

Nem látták, a saját bőrükön nem tapasztalták meg azt, amit a politikaiakkal műveltek, ők csak kulákok voltak, nekik elég volt azzal bűnhődniük, hogy nem tudták, mi lesz a sorsuk, várakoztak az ítéletre hónapokon át, minden nap azzal kecsegtették őket, hogy holnap végre meglesz a tárgyalás, és hogy közben számon is tarthassák a perceket, vízcseppekkel jelezték nekik az idő múlását.

Nagymari apósa és Jenő bácsi, a két szomszéd, valahányszor egymásra néztek, tekintetük mélyén ott bujkált a megválaszolhatatlan kérdés, ki miért volt ott, ahol volt. Jenő bácsi, a hajdani katonatiszt és Nagymari apósa, a hithű kommunista fél évet ültek együtt a város börtönében, egész az amnesztiáig. Nem tudhatták, nem érthették, kézzelfogható magyarázatot nem is lehetett rá adni, ha az egyik igen, akkor a másik miért, két, egymással homlokegyenest ellenkező élet, családi háttér, származás, igen ám, de mindkető a láthatatlan ellenség embere, a demokratikus rend megbontására alkalmas cselekedetekkel és eszmékkel.

Ők ketten pedig még tisztelték is egymást. Nagymari apósa annak idején ugyanúgy átállt a Vörös Hadseregbe, mint Jenő bácsi, de egyszerű közkatonaként, nem volt tiszti rangja, mint Jenő bácsinak, és vele ellentétben meggyőződéses híve volt a szovjetnek, azt mondta, az lehet az egyedüli igazságos rend ahhoz, hogy a szegény ember végre ne utolsónak maradjon a sorban, akin mindig csattan az ostor, mindenki csak keresztülgázol rajta, még örülhet, ha valaki nem törli bele a sáros csizmáját.

Miután kiszabadult, nem akart visszamenni a faluba, akkor költözött az utcánkba. Jenő bácsiék mellett volt az a kis ház, amelyikből éppen kihalt a lakója, Jenő bácsi intézett mindent, neki mindenütt voltak összeköttetései, nemcsak a városban, szerte az országban is, de most nem kellett mást tennie, szerzett ügyvédet az adásvételhez, Nagymari apósának a családjá rész-

letre kifizette a vételárat az elhunyt gyerekeinek, így lett szomszéd a két volt cellatárs.

Jenő bácsinak kérdeznie sem kellett, Nagymari apósa válaszolt a Jenő bácsi arcán átsuhanó legapróbb rezdülésre is, szintén szavak nélkül, ahogy a börtönben megtanulták. Egész történeteket el tudtak mesélni egymásnak, főleg a kihallgatásokról, mert annak a nyomait magukon viselték a politikaiak, mikor vitték vissza őket.

Jenő bácsi jobban tűrte a bezártságot, erősebb idegzetű volt, meg idősebb is, a háború alatt is többet látott, úgyhogy a börtönévek alatt nemigen lepődött ő már meg semmin, Nagymari apósa pedig a háború előtt jószérivel ki se tette a lábát otthonról, legföljebb a szomszéd faluig ment, amelyekben éppen búcsú volt, farsangi, zárszámadási vagy szüreti bál, különben reggeltől estig a földet túrta ő is, mint a vele egykorú, iskolából kiállt falusi fiúgyerek.

Nagymari apósa már nem élt, amikortól én is emlékezhettem volna rá, nem hallgathattam, ahogy mesél, mint Jenő bácsi, akinél esténként megjelent, fél szemmel a konyha felé sandítva kérdezte, Hilda?, és tekintében ott volt, ha Hilda néni nem a konyhában sürgölődik éppen, akkor ő bele se kezd, különben úgymint félbeszakítja őket: Minek mindig előhozni, ami volt, elmúlt!

Jenő bácsi egyet nagyon sajnált, életében sose mondta Nagymari apósának, mennyire becsülte benne, hogy a végsőkéig kitartott elvei mellett, és nem lett megalkuvó, hiába ígértek neki jobb állást, több fizetést, ő rázta a fejét, megvolt eddig is, ezután is meglesz annyiból, amennyijük van, neki senki ne mondja meg, hogyan higgyen abban, amiben hinnie kell.

Mivel Hilda néni előtt nem beszélhetett ezekről az időkről, Lali kutya vette át a hallgatóság szerepét, igaz, Jenő bácsi kicsit sajnálta, hogy Lali úr nem szól vissza, csak fejét kissé félrebillentve hallgatja, amint magyaráz neki: Idefigyelj, Lali úr, el tudod te képzelni azzal az okos kis tacskófejjel, milyen volt, amikor ötvenhatban október 28-án megjelentek az öreg elvtárs falujában azok a kerékpáros idegenek? Dehogyan tudod, honnan tudnád, talán ha hoztak volna magukkal néhány kutyát, akkor azokat körbeszaglászta volna, elmondhatták volna, miféleképpen, akik nemzetőröknek titulálják magukat, csak úgy táncol a kakastoll a sapkájuk mellett, sürgetik egyre a népet, hamar meg kell szervezni a nemzetőrséget a faluban. Érted te ezt? Fegyvert is hoznak ám, Lali úr, nem üres kézzel jönnek, szétosztják azzal, ha nem elég, többet is tudnak majd szerezni, messzire elér a kezük, erre felhördülnek, akik mennek utánuk, mint a pulikutyák, nagy fejbólingatások köze-

pette helyeselnék, amazok szétnéznek, biztatnák a falubelieket, hamar ásót, lapátot!, sírokat kell ásni a kommunistáknak.

Na, Lali úr, mit szólsz? Állítólag bányászok voltak, Pécsről vagy Komlóról. Az öreg elvtárs meg elébük áll, kihúzza magát, félretolja a falubelieket, a bányászoknak meg csak annyit mond, menjenek isten hírével, mert ebben a faluban talán ha egy kommunista akad, de arról se tudni biztosan, hogy kicsoda. Amazok sem hagyják annyiban a dolgot, párttitkáruk csak van, akkor azt fogjuk fölakasztani. Az öreg elvtárs legyint egyet, nem lehetett tudni, mérgében-e vagy köszönésnek szánja, sarkon fordul, nagy léptekkel elindul, bezörget a párttitkárhoz, int neki, hogy kövesse, és elbujtatta a hátsó préháza pincéjében, ahol mindenféle öreg hordókat tárol, telente a krumplit is, hogy tavaszig elálljon.

Így volt ez, Lali úr, nekem elhiheted. Na de ezzel még nincs ám vége, mert miután az öreg elvtárskám elment, a kerékpárosok nagy svunggal megiramodtak, és ahogy a tanácsházán észrevették a csillagot, az egyik elkiáltotta magát: Nézd, ezek még le se vették! Erre a többiek megálltak, visszafordultak, nekitámasztották a kerékpárt az épület falának, és onnan kiabáltak, hogy jöjjön ki a tanácselnök, azonnal hozzon létrát, mert azt a csillagot onnan el kell távolítani, semmi helye ott már, meg a falu összes vörös zászlaját hozzák ide, azokra se lesz többé szükség, itt vissza fog állni a régi rend, ezután a kommunisták uralmából nem kér a nép.

Hamar hoznak is létrát, kötelet, kalapácsot, amivel majd leverik, az öreg atyafi meg a fejét rázza, amint melléjük ér a szekérral, éppen a térszöldre tart, a vetőbúza-utánpótlást viszi a többieknek, akik hajnal óta vetnek. Mikor odakiáltanak neki, hogy: Jobb inkább maga is segítene, mint hogy a közösbe vet!, pattint egyet az ostorával, szó nélkül továbbhajt, magában meg azt gondolja, akárki eszi is meg a kenyeret, ami ebből a búzából lesz, vetni akkor is csak kell.

Elég az hozzá, Lali úr, ezek a kerékpáros bányászok nem akarták elhinni, hiába állították többen is a báméskodók közül, hogy márpedig a faluban csak ez az egy vörös zászló van, állami ünnepekkor ezt szokták kitűzni a tanácsházára, itt van közel minden, iskola, tanácsháza, templom, minden egy helyen, fölösleges még egyet tartani. Akkor aztán ketten mérgükben letámasztják a kerékpárt a templomkert mellé, és nekiesnek az orosz katonasíroknak, másik három meg be egyenesen a tanácsházára, az egyik jön is ki mindjárt, tolja maga előtt a titkárnőt, de az olyan fehér, mint a meszelt fal, remeg a szája széle félelmében, hogy most mi lesz. Az ember a lépcső alján rászól, maradjon kint, a társainak meg átkiált, hagyják a ruszki sírokat,

jöjjenek, itt sokkal nagyobb a feladat, a másik kettő már jön is, hordanak kifelé mindent, ami éghető, válogatás nélkül, frissen elkészült jegyzőkönyveket, iktatott iratokat, mindent, ami a kezük ügyébe akadt.

Jenő bácsi kicsit elbizonytalanodva néz a kutya felé, miközben az lehalsal előtte, fejét a két mellső lába közé téve nagyokat pislog. Mi van, Lali úr? Csak nem unod? Figyelj, még csak most jön a java! Az a másik kettő, tudod, amelyik a katonatemetőben a sírokról próbálta lefeszégetni a csillagot, bevette magát a kis könyvtárszobába, és az összes orosz regényt kihordták a térre. Az öt emberből talán ha egynek is átvillant a fejében egy pillanatra, hogy Alekszej Tolsztojt meg Goncsarovot mégsem kéne, elég, ha Marx, Engels meg Lenin ég, de mégse szólt, elvégre azok is oroszok, úgy-hogy nem nagy kár értük.

A titkárnő eközben a falnak dőlve áll, még mindig halottsápadt, reszket, rajta kívül senki nincs az épületben. A tanácselnök éppen a párttitkárral meg a téeszelnökkel tárgyal a téeszirodán, hogy mi legyen a faluban, ha nem akarnak felfordulást, valahogyan meg kell szervezni az őrséget, mert ha itt elszabadul a pokol, akkor boldog-boldogtalan nekiesik a haragosának, pláne ha fegyvert is szereznek, vége a falu nyugalmanak.

A titkárnőnek akkor se jön ki hang a torkán, amikor a könyvkupac tetején meglátja azt a vékony kis könyvecskét, amit ő hozott be a könyvtárosnak, nézze meg, a padlásukon találta a gótbetűs regények mellett, amiket még a háborúban hagytak itt a németek. Egy Lermontov-kötet, egész vékony, állítólag annak a katonának a zsebéből vette ki a nagyapja, akit a hátsó udvaruk végében temettek el, mert akkor még nem volt katonai temető a faluban. Csak a csizmáját húzták le, meg a zsebéből vették ki ezt a könyvet, ez volt benne, meg egy fénykép, a fényképet visszacsúsztatta a zubbonyzsebébe, oda, ahol volt. Egész fiatal, alig több mint húszéves lehetett az a katona, órá gondol a titkárnő, miközben nézi, ahogy meggyűjtják a könyv- és iratkupacot, a tetejére dobják azt a kis könyvecskét, amiből elolvasott egy verset, *vihazsú agyin ja na darogú*, így kezdődött, ennyire emlékszik belőle.

Na, Lali úr, hát így ért véget az az október végi nap a faluban, estére kelve eltakarodtak a kerékpárosok, a párttitkár is fölmerészkedett a rejtekhegyről, a kertek alatt hazakísérte az öreg elvtárs, látom, te is elfáradtál, Hilda is itt csoszog már a küszöbön, úgyhogy ideje lesz mára abbahagynom, emelte föl Jenő bácsi a szemüvegét az asztról, mint aki éppen csak egy szuszszanasnyi szünetet tartott olvasás közben.